

Øst-Vest handel - problemer og perspektiver

Ikke kun Østeuropa må arbejde med at udvikle sig indenfor de næste år, men Vesteuropa må også indstille sig på ændringer, som gør, at der kan opnås en større handel mellem øst og vest.

**Af Iben Gammelgård &
Søren Peter Iversen**

Resumé

Formålet med denne artikel er at afdække nogle af de vigtigste problemer og perspektiver i udviklingen i forholdet mellem Øst - og Vesteuropa. Re-integreringen af Østeuropa i den internationale arbejdsdeling må forventes at udløse betydelige strukturforandrende impulser, som også retter sig mod de vesteuropæiske økonomier. Liberaliseringen af handlen mellem øst og vest møder derfor betydelig modstand fra visse vestlige producentgrupper. Artiklen påviser, at Østeuropa befinder sig i et udenrigshandelsdilemma. Det bedste Vesteuropa kan gøre for at hjælpe reformprocesserne i Østeuropa er at sikre de østeuropæiske producenter den friest mulige adgang til sine markeder. Dette er på blot lidt længere sigt en nødvendig betingelse for, at et marked med gode afsætningsmuligheder for vestlige producenter kan udvikles i Østeuropa.

Indledning

Europa i dag er ikke, hvad det var i går. De igangværende forandringsprocesser sker i en række henseender med så stor hastighed, at det næppe er muligt at give ét samlet billede af udviklingen endsiige forudsige, hvordan Europa vil se ud om bare nogle få år. For det første er overgangen fra planøkonomi til markedsøkonomi og demokrati i fuld gang i Østeuropa - en

Øst-Vest handel - problemer og perspektiver

Ikke kun Østeuropa må arbejde med at udvikle sig indenfor de næste år, men Vesteuropa må også indstille sig på ændringer, som gør, at der kan opnås en større handel mellem øst og vest.

**Af Iben Gammelgård &
Søren Peter Iversen**

Resumé

Formålet med denne artikel er at afdække nogle af de vigtigste problemer og perspektiver i udviklingen i forholdet mellem Øst - og Vesteuropa. Re-integreringen af Østeuropa i den internationale arbejdsdeling må forventes at udløse betydelige strukturforandrende impulser, som også retter sig mod de vesteuropæiske økonomier. Liberaliseringen af handlen mellem øst og vest møder derfor betydelig modstand fra visse vestlige producentgrupper. Artiklen påviser, at Østeuropa befinder sig i et udenrigshandelsdilemma. Det bedste Vesteuropa kan gøre for at hjælpe reformprocesserne i Østeuropa er at sikre de østeuropæiske producenter den friest mulige adgang til sine markeder. Dette er på blot lidt længere sigt en nødvendig betingelse for, at et marked med gode afsætningsmuligheder for vestlige producenter kan udvikles i Østeuropa.

Indledning

Europa i dag er ikke, hvad det var i går. De igangværende forandringsprocesser sker i en række henseender med så stor hastighed, at det næppe er muligt at give ét samlet billede af udviklingen endsiige forudsige, hvordan Europa vil se ud om bare nogle få år. For det første er overgangen fra planøkonomi til markedsøkonomi og demokrati i fuld gang i Østeuropa - en

proces som sandsynligvis har overskredet "the point of no return". For det andet byder genforeningen af Tyskland på sine helt særlige problemer. For det tredje er den vesteuropæiske integrationsproces ved at bevæge sig ind i en ny fase med det indre marked, aftalen med EFTA om det Europæiske Økonomiske Rum (EES) og endelig Maastricht-aftalen og forsøget på at virkeliggøre den Europæiske Økonomiske og Monetære Union (ØMU). Udviklingen rummer både økonomiske, politiske og sikkerhedspolitiske aspekter. I det følgende vil vi dog primært beskæftige os med de økonomiske og i mindre grad de politiske.

I 1970'erne og 1980'erne kunne man tilnærmelsesvis beskrive verdensøkonomien med udgangspunkt i tre systemer eller subsystemer, øst, vest og syd. Selvom de problemer, der er knyttet til nord-syd problematikken, langt fra har fundet nogen løsning, er det først og fremmest Østeuropas integration eller re-integration i den internationale arbejdsdeling, der er blevet sat på den politiske dagsorden ved indgangen til 1990'erne. Alene dette bekræfter, at internationale relationer næppe meningsfuldt kan begribes uden at integrere økonomi og politik i analysen (Spero, 1990).

Opbruddet i planøkonomierne i Østeuropa er blevet fremhævet som den måske vigtigste begivenhed i verden siden Anden Verdenskrig. Imidlertid er det meget vigtigt at fastslå, at den igangværende udvikling i Østeuropa er en udvikling, en proces, som netop først lige er begyndt.

I Vesteuropa forudså man allerede på et tidligt tidspunkt, at udviklingen kunne indebære både nye markeder og investeringsmuligheder for vestlige industrier. Reformprocessen i lan-

dene i Østeuropa ville, forventede man, medføre både stigende indkomster og en stigende grad af åbenhed i økonomien. Begge dele ville medføre, at Østeuropas betydning i den globale handel ville vokse.

Østeuropas re-integration i verdensøkonomien er dog langt fra uproblematisk og rummer en række politiske såvel som økonomiske vanskeligheder. I det følgende afsnit vil vi forsøge at begrunde, at den situation, som Østeuropa står i, bedst lader sig beskrive som et "udenrigshandelsdilemma".

Østeuropas "udenrigshandelsdilemma"

I perioden efter 2. verdenskrig blev Europa opdelt i to delvis uafhængige handelsområder, EFTA og EF på den ene side og Comecon på den anden side. Comecon blev dannet i 1949 med det formål at fremme isoleret økonomisk samarbejde mellem de østeuropæiske lande (Spero, 1985, side 246) gennem oprettelsen af en række specifikke økonomiske og politiske barrierer for handel mellem de vestlige markedsøkonomier og planøkonomierne i Østeuropa. Man kan med andre ord sige, at de østeuropæiske lande har fulgt en ekstrem import-substitutionsstrategi (Skak, 1992, side 154). Comecon-landenes udenrigshandel har radikalt ændret landesammensætning siden 1949. Resultatet heraf har været, at den interne Comecon handel i slutningen af 1980'erne udgjorde henimod 60 procent af medlemslandenes udenrigshandel (Jensen, 1991, side 5). Som følge heraf har Comecon-landene langt fra kunnet udnytte deres komparative fordele i international handel fuldt ud.

I 1991 gik Comecon i opløsning, og spørgsmålet er nu, hvorvidt og i hvilken grad det vil

være muligt at skabe en mere sammenhængende økonomi i Europa, som omfatter både Øst- og Vesteuropa. Imidlertid er det vanskeligt at argumentere imod det synspunkt, at integration eller re-integration af de østeuropæiske lande i en ny international arbejdsdeling sammen med Vesteuropa, er en nødvendig omend ikke tilstrækkelig betingelse for de igangværende økonomiske reformer i de tidligere planøkonomier.

I den seneste rapport fra Det Økonomiske Råd (Det Økonomiske Råd, maj 1992) konstateres det, at en høj økonomisk vækst er nødvendig for, at kunne gennemføre reformerne i Østeuropa med succes. En høj økonomisk vækstrate forudsætter imidlertid en høj investeringsrate for, at kunne gennemføre de nødvendige investeringer i produktionsudstyr og infrastruktur. Disse investeringer kan principielt finansieres på en af følgende måder:

1. Øget indenlandsk opsparing.
2. Kapitalimport i form af private eller statslig kreditgivning og direkte udenlandske investeringer.
3. Vestlige økonomiske bistandsprogrammer.
4. Øget eksportindtjening.

Selvom opsparringskvoten i Østeuropa har været relativ høj på grund af varemangel, er det ikke sandsynligt, at opsparingen i fremtiden vil kunne finansiere de påkrævede investeringer. Årsagen hertil er først og fremmest, at befolkningerne i Østeuropa selvsagt er forholdsvis utålmodig med hensyn til at øge deres forbrug. Man skal i denne forbindelse huske, at det i nogen grad har været utilfredshed med de givne forbrugsmuligheder, der har været drivkraft

ten bag kravene om økonomiske og politiske reformer i Østeuropa. Hvis de økonomiske reformer ikke lykkes, må man forudse, at skuffede forventninger kan danne baggrund for fornyet politisk ustabilitet (Maier, 1992, side 241).

I forbindelse med de økonomiske reformer i Østeuropa er der naturligvis et stort behov for at importere varer og tjenesteydelser fra vesten. Denne import kunne i teorien finansieres med kommercielle kreditter. Imidlertid finder vestlige producenter ofte markederne i Østeuropa meget ustabile og usikre. En af de væsentligste grunde til at de østeuropæiske markeder opfattes som særligt risikable, er manglen på vestlig valuta til betaling af de importerede varer. Følgelig må de vestlige eksportører være indstillet på at yde betydelige kreditter. Mange eksportører opfatter det i høj grad som usikkert, om de nogensinde vil kunne få deres tilgodehavender indfriet. For det første er der en begrundet tvivl og usikkerhed omkring de østeuropæiske producenters fremtidige eksport- og valuta-indtjeningsevne. For det andet er mange af de østeuropæiske lande i forvejen temmelig forgældede (Spero, 1990, side 328, se også Det Økonomiske Råd, 1992). Den perciperede risiko er meget høj, hvorfor man er mere tilbageholdende med at iværksætte eksport uden en eller anden form for statslige støtteforanstaltninger. I Danmark har erhvervslivets interesseorganisationer fremsat krav om offentlige støtteforanstaltninger i forbindelse med østekspert. Erhvervslivet opfatter den mer-risiko, der knytter sig til de østeuropæiske markeder som primært politisk betinget. Hvis politikerne ønsker at støtte reformprocessen, må de derfor medvirke til at sikre virksomhederne mod den særlige politisk betingede mer-risiko. Risikobetragtning

gen gør sig også gældende med hensyn til direkte investeringer, som er forbundet med et større og mere langsigtet engagement. Vestlige virksomheder tøver med at investere i Østeuropa på grund af politisk risiko, usikkerhed omkring ejendomsretlige forhold, miljømæssige forhold mm.

En vej ud af denne onde cirkel er naturligvis massive statslige hjælpe- og bistandsprogrammer - en opfattelse, som tilsyneladende vinder større og større udbredelse i vesten. Stadig flere vestlige lande har udformet deres egne støtteprogrammer, og en række internationale programmer er blevet iværksat, eksempelvis EF's PHARE-program og etableringen af EBRD (European Bank for Reconstruction and development). PHARE-programmet dækker alle de Østeuropæiske lande undtagen det tidligere Sovjetunionen. Det samlede budget udgør 500 mio. ECU fordelt på områder som landbrug, industri, uddannelse, miljøbeskyttelse, sundhed mm. Den største modtager har været Polen med en andel på ca. 40% (Kommissionen, 1991, side 283). EBRD er oprettet med det formål at støtte reformerne i de tidligere planøkonomier. Bankens samlede kapital er på ca. 10 mia. ECU, hvoraf EF og EF's medlemslande står for 51%, ikke EF-lande for 25%. De sidste 24% deles mellem andre vestlige lande og modtagerlandene i Østeuropa (Kommissionen, 1991, side 53f).

Vestlige lande i østersøområdet vil utvivlsomt være meget interesserede i massiv vestlig økonomisk bistand til Østeuropa - navnlig til de små nye baltiske lande, Estland, Letland og Litauen, men også til Polen, SNG og Tjekkioslovakiet (Tjekkiet og Slovakiet). De sydeuropæiske lande, landene omkring Middelhavet,

derimod har ikke nødvendigvis så klare interesser, for såvidt som øget hjælp til Østeuropa kan betyde, at der er færre ressourcer til regionalpolitiske programmer i deres del af Europa.

Alt i alt synes konklusionen at blive, at der er et stort behov for vestlige støtteprogrammer til at bryde den onde cirkel af økonomisk stagnation, der i øjeblikket præger billedet i Østeuropa, og igangsætte en mere stabil udvikling. For at sikre effektiviteten af nationale og internationale hjælpeprogrammer i fremtiden vil det utvivlsomt være nødvendigt at øge koordineringen mellem de enkelte programmer. Som det ser ud i øjeblikket, er indsatsen på de forskellige områder ikke koordineret, hvilket giver anledning til overlapninger og andre uhenigtsmæssigheder.

Vestlige støtteprogrammer er imidlertid ikke en realistisk løsning på lang sigt. Her er det et uomgængeligt krav, at de østeuropæiske lande øger deres valutaindtjening gennem eksport. Eller som Susan Senior Nello (Nello, 1991, side 183) udtrykker det: "The most lasting form of aid that the West could give Central-East Europe is to facilitate its reintegration into the world Economy by means of improved access to Western markets..."

Eliminering af handelsbarrierer mellem Øst og Vest er selvsagt den væsentligste forudsætning for en stigning i handelen mellem EF og EFTA på den ene side og de tidligere Comecon-lande på den anden side (Det Økonomiske Råd, 1992, side 138ff.) De østeuropæiske landes adgang til at eksportere varer til Vesteuropa er af afgørende betydning for deres muligheder for at tjene vestlig valuta og dermed for at importere varer og tjenesteydelser fra vesten - herunder teknologi, som må anses for at være

en yderst strategisk ressource i den foranstående udviklingsproces. Men netop de østeuropæiske landes ønsker om at eksportere til de vestlige markeder, møder ikke altid lige stor forståelse - sommetider direkte modstand.

Det må anses for utvivlsomt, at en stigning i handelen mellem øst og vest vil udsætte de implicerede økonomier for betydelige forandringsimpulser. På grund af de tidligere Comecon-landes relative isolation fra verdensmarkedet eksisterer der givetvis uudnyttede komparative fordele - sandsynligvis indenfor produktionen af landbrugsvarer, energi, tekstiler, kul og stål. På denne baggrund må man forvente, at en åbning af samhandlen mellem de to regioner vil medføre en helt ny konfiguration af komparative fordele, som nødvendiggør omallokering af produktive ressourcer mellem brancher og sektorer. Disse forandringsprocesser kræver en høj grad af fleksibilitet og omstillingsevne, ikke alene blandt virksomhederne men også på arbejdsmarkedet. I Østeuropa er omallokeringen fra militær til civil produktion formentlig en af de største opgaver. Den samme problemstilling gør sig selvsagt også gældende i vesten - navnlig i USA. I Vesteuropa er hovedproblemet de omstillingsproblemer, der knytter sig til det i forvejen kriseramte landbrugserhverv. En omallokering af ressourcer fra landbrug og tekstilindustri vil formentlig blive aktualiseret på meget kort sigt - for landbrugets vedkommende ikke alene på grund af udviklingen i øst, men også på grund af udviklingen på verdensmarkedet i øvrigt (jf. de igangværende GATT-forhandlinger). En inter-regional omallokering af ressourcer vil formentlig også komme på tale, bl.a. på grund af landbrugets og tekstilindustriens lokaliseringsforhold. Udvik-

lingen synes altså at have betydelige erhvervs- og regionalpolitiske implikationer.

Producenterne indenfor den eksisterende erhvervs- og branchestruktur - det være sig såvel lønmodtagere som selvstændige - må imidlertid forventes at modsætte sig disse forandringer, eventuelt ved at stille krav om beskyttelse mod konkurrencen fra Østeuropa.

På denne baggrund kan man sige, at de østeuropæiske lande er fanget i et udenrigshandelsdilemma eller en ond cirkel. På den ene side er deres importmuligheder begrænsede på grund af manglen på vestlig valuta. På den anden side har de svært ved at skaffe denne valuta på grund af vestlig protektionisme overfor import af østeuropæiske landbrugsvarer, tekstiler, kul og stål. Eksempelvis vil en fremtidig stigning i importen af landbrugsvarer fra Østeuropa nødvendiggøre en total omlægning af EF's fælles landbrugspolitik, idet øget import vil forværre de eksisterende overkapacitetsproblemer. Navnlig de franske producenter har markeret en meget klar modstand mod fødevarerimport fra Østeuropa (Økonomiministeriet, 1992, side 103). At bryde sådanne gruppers modstand er formentlig en af de vigtigste og sværeste opgaver i forbindelse med en eliminering af handelshindringer mellem øst og vest.

Der synes ikke at være tvivl om, at en af de bedste måder at hjælpe de tidligere Comecon-lande på er at udvide EF's handelspræferencer til også at omfatte landene i Central- og Østeuropa. På blot lidt længere sigt vil det være nødvendigt med handels- og associeringsaftaler, således at østeuropæiske producenter kan opnå adgang til markederne i Vesteuropa. EF har eksempelvis forhandlet associeringsaftaler med Polen, Ungarn og Tjekkoslaviet. Disse afta-

ler, som ikke er trådt i kraft endnu, omfatter - symptomatisk nok - ikke vigtige produkter som landbrugsvarer, tekstiler, kul og stål. Disse produkter er stadig underlagt handelsrestriktioner. Som allerede nævnt er det navnlig på disse områder, landene i Central- og Østeuropa kan forventes at have komparative fordele (Det Økonomiske Råd, 1992, side 123ff.) Det ligger selvfølgelig i sagens natur, at Vesteuropa kun har en interesse i at opretholde handelsbarrierer på områder hvor de østeuropæiske producenter allerede er konkurrencedygtige eller på områder, hvor de skønnes at blive det på relativ kort sigt. Ikke desto mindre er det meget uheldigt for de østeuropæiske lande, og det kan måske vise sig at være en af de største barrierer for reformprocessen. Vestlige iagttagere synes på det seneste at have indtaget den holdning, at spørgsmålet om yderligere liberalisering af Øst-Vest handelen først kan afklares, når de igangværende GATT forhandlinger er afsluttet. Dette må dog anses for uheldigt, ikke mindst på grund af GATT forhandlingernes sammenbrud.

Det er ikke vores ærinde at kritisere de vestlige producenter for at handle i overensstemmelse med deres egne interesser. Det er i midlertid vigtigt at understrege, at de interesser, der kommer til udtryk i form af krav om beskyttelse mod import fra Central- og Østeuropa, er kortsigtede. Det er også vigtigt at understrege, at de vestlige samfund både af økonomiske, politiske og sikkerhedspolitiske grunde har en langsigtet interesse i ikke at lægge Østeuropa hindringer i vejen.

Som allerede antydnet er det imidlertid ikke blot et spørgsmål om de østeuropæiske producenters adgang til vestlige markeder. Østeuropa har et stort importbehov, og på lang sigt vil de

østeuropæiske markeder sandsynligvis blive mere og mere interessante for vestlige virksomheder. I den seneste rapport anslår det Økonomiske Råds formandskab, at Central- og Østeuropas andel af Danmarks samlede eksport formentlig vil stige fra omkring 2 procent til omkring 10 procent på lang sigt (Det Økonomiske Råd, 1992, side 208). Hvis dette også gør sig gældende for andre vesteuropæiske lande, er der et meget stort potentiale for østekспорт i fremtiden. På denne måde kan man konstatere, at der også findes grupper af vestlige producenter, som på relativt kort sigt har en interesse i øget liberalisering af Øst-Vest handelen.

Perspektiver i østhandlen

I det foregående afsnit har vi forsøgt at afdække nogle af de væsentligste problemer i forbindelse med Østeuropas re-integration i verdensøkonomien. I det følgende vil vi forsøge at se nærmere på, hvilke perspektiver udviklingen også rummer.

Det er ofte blevet sagt, at der er en lang række gode grunde til, at vesten bør yde storstilet bistand til genopbygningen af de østeuropæiske økonomier. Både humanitære og sikkerhedspolitiske motiver er blevet fremhævet; men også økonomiske. Det er i vestens egen interesse at yde bistand.

“One of the main reasons for giving aid to Central-East Europe is Western self-interest. Despite the present relative low levels of trade, and the adjustment difficulties of Central-Europe, these countries do still represent a potential market of some 450 million consumers.” (Nello, 1991, side 191)

Perspektiverne for danske virksomheder synes umiddelbart, at findes i genopbygningsfa-

sen. På kort sigt er der mulighed for at hente økonomisk støtte i nogle af de mange programmer, der er oprettet specielt med henblik på den østeuropæiske genopbygning. Disse vil, i nogen grad kunne eliminere de økonomiske risici, der er forbundet med østekспорт.

På længere sigt må det dog anses for afgørende, at de østeuropæiske økonomier kommer ind i en selv bærende vækstproces. Hvilke krav dette stiller til den økonomiske vækst, kan måske bedst beskrives ved hjælp af et lille regneeksempel (Det Økonomiske Råd 1992, side 106). Hvis man for det første antager, at BNP pr. indbygger i Østeuropa er halvdelen af BNP pr. indbygger i EF, og at BNP pr. indbygger i EF vokser med 2,5% om året, da vil Østeuropa indhente EF gennemsnittet i løbet af 20 år, dersom deres økonomier har en vækst på 6% om året. Til sammenligning kan det oplyses, at den gennemsnitlige vækstrate for OECD-landene var på 3,8% i perioden 1951-1990.

Eksemplet bygger på meget forenklede forudsætninger, og der er selvfølgelig store forskelle mellem de enkelte lande i Østeuropa. At der måske ikke er tale om helt urealistiske vækstkrav, kan begrundes i, at de østeuropæiske lande har mulighed for at drage fordel af en "catch-up" effekt i forhold til vesten - eksempelvis gennem teknologiimport.

I forbindelse med genopbygningsfasen må behovene anses for at være så store, at de østeuropæiske lande ikke selv magter opgaven, idet de i mange tilfælde hverken har den fornødne ekspertise eller kapital. På en lang række områder vil de østeuropæiske lande have behov for at trække på vestlig viden og know-how. Det gælder eksempelvis udarbejdelse af erhvervslovgivning, tilpasning af finanssekto-

ren, opbygning af den sociale sektor, marketing etc., men også når et nedslidt og forældet produktionsapparat skal udskiftes.

Østeuropa repræsenterer i både geografisk og tildels også kulturel forstand en række miljønære markeder. På denne baggrund må det forventes, at stigende indkomster vil medføre en efterspørgselsudvikling efter forbrugsgoder, som til en vis grad minder om udviklingen i Vesteuropa i 1960'erne og 1970'erne.

I fremtiden tegner der sig således et billede af et marked i Østeuropa, hvor efterspørgslen ikke i første omgang retter sig mod meget teknologiintensive produkter. Dette betyder, at det som udgangspunkt må forventes, at også små og mellemstore virksomheder vil kunne begå sig i konkurrencen på dette marked, hvilket er en fordel for store dele af dansk erhvervsliv.

En undersøgelse foretaget af studerende fra Handelshøjskole Syd blandt sønderjyske virksomheder i bygge- og anlægsbranchen viser imidlertid lidt om de problemer virksomhederne oplever i tilknytning til markedet i Østeuropa (Gammelgård, m.fl., 1992). Som udgangspunkt giver virksomhederne udtryk for, at de følger udviklingen med stor interesse og vurderer perspektiverne positivt. Ud over det tidligere DDR synes Polen at stå i focus for virksomhedernes interesse. Går man lidt bagom denne umiddelbare optimisme, nævner virksomhederne en lang række forhold, der giver anledning til problemer. Det drejer sig først og fremmest om uafklarede ejendomsforhold i Østeuropa, økonomiske risici og ikke mindst mangel på information.

Meget få virksomheder har kendskab til de eksisterende støtteordninger, hvilket ofte skyl-

des, at virksomhederne er så små, at de ikke er i besiddelse af ressourcer til at indhente de fornødne oplysninger. Hertil kommer, at der er en udbredt usikkerhed omkring, hvor man skal henvende sig for at få information. I virksomhederne synes man generelt, at der gøres for lidt både fra det offentlige og fra brancheorganisationernes side for at informere om de eksisterende støttemuligheder, og markedsforhold i øvrigt. Dette er også resultatet af en anden undersøgelse foretaget af Deloitte & Touche Thomatsu (Deloitte & Touche Thomatsu, TRG Revision, 1992). Undersøgelsen, der omfatter 400 virksomheder i 20 lande, viser at netop manglende adgang til information, opfattes som den største hindring for investeringer i Østeuropa.

Gammelgård m.fl. påviser desuden, at kun meget få virksomheder, har forsøgt sig med en egentlig markedsføring i Østeuropa. En mere målrettet og koordineret indsats må være en forudsætning, såfremt man ønsker en permanent tilstedeværelse på de østeuropæiske markeder, og ikke blot opfatter disse som et hurtigt eksporteventyr. Netværkssamarbejde mellem mindre og mellemstore virksomheder, som specifikt tager sigte på, at løse de problemer virksomhederne møder i forhold til markedet i Østeuropa, fremhæves som en oplagt mulighed. Udgangspunktet for sådanne netværkssamarbejder kunne være informationsindsamling, erfaringsudveksling, pilotundersøgelser mm.

Afslutning

Forandringsprocesserne i Europa foregår i øjeblikket med rivende fart. På denne baggrund kan det være uhyre vanskeligt at forudskikke udviklingen på blot lidt længere sigt. Hertil

kommer, at der ikke tidligere er gjort erfaringer med systemoverskridende forandringer, som dem der er i gang i Østeuropa.

Den økonomiske teori giver dog nogle få forholdsvist klare holdepunkter. Fri adgang til det vesteuropæiske marked for østeuropæisk produktion er en forudsætning for, at de østeuropæiske producenter kan udvikle deres konkurrencedygtighed indenfor de produktioner, hvor de har deres komparative fordele. Fri adgang til det vesteuropæiske marked for østeuropæisk produktion er dermed også en forudsætning for, at de østeuropæiske lande kan tjene vestlig valuta, hvormed de kan betale for den nødvendige import. Uden en sådan relativ uhindret markedsadgang er der ikke udsigt til, at der kan udvikles et marked i Østeuropa med gode afsætningsmuligheder for vestlige virksomheder.

Egeninteressen er ikke den eneste og måske heller ikke den vigtigste grund til at hjælpe Østeuropa; men måske en af de grunde der kan medvirke til at skabe grundlag for liberalistisk handelspolitik overfor Østeuropa.

“... unhampered trade doventail with peace; high tariffs, trade barriers, and unfair economic competition, with war ... if we could get a freer flow of trade - freer in the sense of fewer discriminations and obstructions - so that one country would not be deadly jealous of another and the living standards of all countries might rise, thereby eliminating the economic dissatisfaction that breeds war, we might have a reasonable chance of lasting peace.”

Argumentationen skyldes ikke Vaclav Havel og er ikke et indlæg i den aktuelle debat om forholdet mellem øst og vest; men blev fremsat i 1940'erne af den amerikanske udenrigsminister

Cordell Hull som et led i overvejelserne om, hvordan verden kunne og burde indrettes efter krigen. Den synes ikke desto mindre mere aktuell end nogen sinde.

Summary

The aim of the article is to uncover some of the most important problems and perspectives in the development of relations between Eastern and Western Europe. The reintegration of Eastern Europe into the international division of labour is expected to invoke major structure-changing impulses which also affect

Western European economies. The liberalisation of the trade between east and west therefore meets with considerable opposition from certain groups of western manufacturers. The article demonstrates that Eastern Europe is in a foreign trade dilemma. The best thing Western Europe can do to help the reform processes in Eastern Europe is to secure free access for eastern producers to its markets. Just from the long-term point of view, this is a prerequisite for the development of a market in Eastern Europe which in return offers potential openings for western producers.

Litteratur

Det Økonomiske Råd, »Dansk Økonomi«. København, 1992.

Gammelgård, I. m.fl. »Dansk Eksport til Østeuropa. Muligheder og problemer for dansk bygge- og anlægs-eksport til Østeuropa - specielt med henblik på DDR«. Upubliceret hovedopgave fra Handelshøjskole Syd, 1992.

Jensen, Jens-Jørgen, »Break up of Soviet - Eastern and Central European Relations«, TKI-SUC, Esbjerg, 1991.

Kommissionen, »XXII. Almindelige Beretning om De Europæiske Fællesskabers Virksomhed 1989«, Bruxelles-Luxembourg, 1991.

Maier, »Systems Transformation East-Vest. Economic Problems with the Unification of Germany.« *Technological Forecasting and Social Change*. Vol. 41, No. 3 May 1992.

Nello, Susan Senior, »The New Europe«, Harvester Wheatsheaf, 1991.

Skak, Mette, »Det østlige Europas reintegration« s. 151-168 in *Politica* 24. årg. nr. 2, 1992.

Spero, Joan Edelman, *The Politics of international Economic Relations*, New York, 1985.

Spero, Joan Edelman, *The Politics of international Economic Relations*, New York, 1990.

Økonoministeriet, *Økonomisk Oversigt, Oktober 1992*. København, 1992.

Cordell Hull som et led i overvejelserne om, hvordan verden kunne og burde indrettes efter krigen. Den synes ikke desto mindre mere aktuell end nogen sinde.

Summary

The aim of the article is to uncover some of the most important problems and perspectives in the development of relations between Eastern and Western Europe. The reintegration of Eastern Europe into the international division of labour is expected to invoke major structure-changing impulses which also affect

Western European economies. The liberalisation of the trade between east and west therefore meets with considerable opposition from certain groups of western manufacturers. The article demonstrates that Eastern Europe is in a foreign trade dilemma. The best thing Western Europe can do to help the reform processes in Eastern Europe is to secure free access for eastern producers to its markets. Just from the long-term point of view, this is a prerequisite for the development of a market in Eastern Europe which in return offers potential openings for western producers.

Litteratur

Det Økonomiske Råd, »Dansk Økonomi«. København, 1992.

Gammelgård, I. m.fl. »Dansk Eksport til Østeuropa. Muligheder og problemer for dansk bygge- og anlægs-eksport til Østeuropa - specielt med henblik på DDR«. Upubliceret hovedopgave fra Handelshøjskole Syd, 1992.

Jensen, Jens-Jørgen, »Break up of Soviet - Eastern and Central European Relations«, TKI-SUC, Esbjerg, 1991.

Kommissionen, »XXII. Almindelige Beretning om De Europæiske Fællesskabers Virksomhed 1989«, Bruxelles-Luxembourg, 1991.

Maier, »Systems Transformation East-Vest. Economic Problems with the Unification of Germany.« *Technological Forecasting and Social Change*. Vol. 41, No. 3 May 1992.

Nello, Susan Senior, »The New Europe«, Harvester Wheatsheaf, 1991.

Skak, Mette, »Det østlige Europas reintegration« s. 151-168 in *Politica* 24. årg. nr. 2, 1992.

Spero, Joan Edelman, *The Politics of international Economic Relations*, New York, 1985.

Spero, Joan Edelman, *The Politics of international Economic Relations*, New York, 1990.

Økonoministeriet, *Økonomisk Oversigt, Oktober 1992*. København, 1992.